

บทความวิจัย (Research article)

แนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์

Protocols for Enhancing the Capabilities of the Kalasin Province Community Welfare Fund

นิตยา เคหะบาล¹ ธวัชชัย เคหะบาล^{1*} อัครเจตน์ ชัยภูมิ¹ ยุทธพงษ์ เชื้อออนแก้ว¹อารียา ป้องศิริ¹ อารยา ลาน้ำเที่ยง¹ จริยา อินทนิล¹ ธีรนนท์ ชันดี¹อภิรดี ดอนอ่อนบัว² สายัญ พันธสมบูรณ์³ และ สุพจน์ ดีบุญมี⁴Nittaya Kahaban¹, Tawatchai Kahaban^{1*}, Akkarajet Chaiyaphum¹, Yuttapong Khuenkhaew¹,Ariya Pongsiri¹, Araya Lanumtiang¹, Jariya Inthanin¹, Theeranan Khantee¹,Apiradee Dononbao², Sayan Phansomboon³ and Supot Deeboonmee⁴

วันที่รับบทความ (Received) วันที่ได้รับบทความฉบับแก้ไข (Revised) วันที่ตอบรับบทความ (Accepted)

11 กรกฎาคม 2568

30 พฤศจิกายน 2568

1 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพ อุปสรรค ความท้าทาย และความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชน และเพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี แบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงสำรวจกับกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลทั้ง 124 แห่ง และระยะที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 30 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) ศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ 2) อุปสรรคและความท้าทายหลัก ได้แก่ การบริหารจัดการทางการเงิน

¹คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

¹Faculty of Liberal Arts, Kalasin University

²คณะศึกษาศาสตร์และนวัตกรรมการศึกษา มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

²Faculty of Education and Educational Innovation, Kalasin University

³คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

³Faculty of Agricultural Technology, Kalasin University

⁴คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

⁴Faculty of Administrative Science, Kalasin University

*Corresponding author; email: Tawatchai.ka@ksu.ac.th

การสร้างความยั่งยืน และความเสี่ยงและความเปราะบางของครัวเรือนในชุมชน 3) ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ ได้แก่ การพัฒนาระบบฐานข้อมูล การอบรมทักษะการบริหารจัดการคณะกรรมการ และการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และ 4) แนวทางการพัฒนาศักยภาพ ประกอบด้วย 5 แนวทาง ได้แก่ การเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินและลดการพึ่งพิงภาครัฐ การพัฒนาระบบข้อมูลและการติดตามประเมินผล การออกแบบสวัสดิการเชิงป้องกันและเชิงรุก การพัฒนาผู้นำและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ การพัฒนาศักยภาพจำเป็นต้องดำเนินการในลักษณะบูรณาการที่เชื่อมโยงทุกมิติเข้าด้วยกัน เพื่อให้กองทุนสามารถสนับสนุนและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิผล

คำสำคัญ : สวัสดิการเกื้อกูลระดับชุมชน, กองทุนสวัสดิการชุมชน, การพัฒนาศักยภาพ

Abstract

This study aims to examine the capacity, barriers, challenges, and capacity-building needs of community welfare funds, and to analyse and propose guidelines for enhancing the capacity of community welfare funds in Kalasin Province. A mixed-methods design was employed in two phases. Phase 1 comprised a survey of all 124 subdistrict community welfare funds, while Phase 2 employed qualitative methods through a participatory workshop with 30 stakeholders. The findings were as follows: 1) the capacity of community welfare funds comprises four dimensions, namely financial capacity, management capacity, member participation, and welfare provision; 2) the principal barriers and challenges include financial management, ensuring sustainability, and the risks and vulnerabilities faced by households in the community; 3) capacity-building needs include the development of a database system, management skills training for committee members, and the cultivation of a new generation of leaders; and 4) the capacity development guidelines comprise five strategies: enhancing financial stability and reducing dependence on government support, improving data systems and monitoring and evaluation, designing preventive and proactive welfare provision, developing leadership and fostering collaborative networks, and integrating local wisdom with adaptation to change. Accordingly, capacity development must be undertaken in an integrated manner that connects all dimensions, thereby enabling community welfare funds to support and sustainably improve the quality of life of local residents with effectiveness.

Keywords: Community-oriented social welfare, Community Welfare Fund, Capacity enhancement

บทนำ

ความยากจนและความเหลื่อมล้ำยังคงเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาสังคมไทย โดยประเทศไทยเผชิญปัญหาความเหลื่อมล้ำในระดับสูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก มีค่าสัมประสิทธิ์จีนิเท่ากับ 43.3 (World Bank, 2022) และมีคนจนประมาณ 2.39 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 3.41 ของประชากรทั้งหมด (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2567) ความยากจนกระจุกตัวในพื้นที่ชนบทถึงร้อยละ 79 และส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนเกษตรกร (World Bank, 2022) ขณะที่รายจ่ายด้านการคุ้มครองทางสังคมของไทยอยู่ในระดับต่ำเพียงร้อยละ 3.7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (OECD, 2025) สภาพการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดช่องว่างของการคุ้มครองทางสังคม ส่งผลให้ระบบสวัสดิการชุมชนระดับฐานรากกลายเป็นกลไกทางเลือกที่สำคัญในการเติมเต็มช่องว่างของระบบสวัสดิการภาครัฐ

สวัสดิการเกื้อกูลระดับชุมชน (community-based social protection) เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางสังคมที่มีรากฐานจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเน้นการผสมผสานระหว่างการคุ้มครองทางสังคมแบบเป็นทางการกับระบบช่วยเหลือเกื้อกูลแบบไม่เป็นทางการ (Coheur et al., 2008; Devereux & Sabates-Wheeler, 2004) ซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะ 4 ประการ ได้แก่ การคุ้มครอง การป้องกัน การส่งเสริม และการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004) ในบริบทของประเทศไทย กองทุนสวัสดิการชุมชนถือเป็นรูปธรรมของสวัสดิการเกื้อกูลระดับชุมชนที่สามารถสนับสนุนวิถีชีวิของครัวเรือนยากจนผ่านการพัฒนาทุนดำรงชีพทั้ง 5 ประเภท (Chambers & Conway, 1992; Ellis, 2000) ทั้งนี้ งานวิจัยเชิงประจักษ์ในบริบทเอเชียยืนยันว่า การเสริมสร้างทุนดำรงชีพช่วยลดความเปราะบางต่อความยากจนของครัวเรือนชนบทได้อย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ Su, F. et al. (2021) ศึกษาครัวเรือนเกษตรกร จำนวน 414 ครัวเรือน ใน 24 ชุมชนชนบท เขตเทือกเขาฉินหลิง-ต้าปา มณฑลส่านซี สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยใช้กรอบแนวคิดวิถีชีวิที่ยั่งยืน (sustainable livelihood approach) ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในท้องถิ่นและการสนับสนุนทางการเงินจากภาครัฐช่วยยกระดับความยั่งยืนของวิถีชีวิของเกษตรกรและขจัดความยากจนสัมบูรณ์ได้ อีกทั้งพบความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างมาตรการแก้ไขความยากจนกับทุนธรรมชาติและทุนทางสังคม ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามาตรการที่มีประสิทธิภาพมิใช่การให้ความช่วยเหลือทางการเงินเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องสร้างฐานทุนหลายประเภทไปพร้อมกัน ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ Khosla et al. (2023) ที่ศึกษาครัวเรือน จำนวน 479 ครัวเรือน ในพื้นที่ชนเผ่าของรัฐโอริสสา ประเทศอินเดีย ซึ่งพบว่าครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาวิถีชีวิ (livelihood programs) มีความเปราะบางต่อความยากจนในอนาคตลดลงอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับครัวเรือนที่ไม่ได้เข้าร่วม สะท้อนว่าการแทรกแซงเชิงรุกที่มุ่งสร้างขีดความสามารถของครัวเรือนมีประสิทธิภาพในการป้องกันความยากจนล่วงหน้ามากกว่าการให้ความช่วยเหลือภายหลังการเกิดปัญหา ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชุมชนตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Arnstein (1969) และ Pretty (1995)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องระบุปัญหาสำคัญของการดำเนินงานกองทุนสวัสดิการชุมชน ได้แก่ ปัญหาด้านความรู้ความเข้าใจ การบริหารงาน การประสานงาน และการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ (ยุภาพรรณ สุระท้าว และคณะ, 2568) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวิชานนท์ กมลรัตน์ และสุนทรี ดวงทิพย์ (2566) ที่พบว่ากองทุนมี

ปัญหาอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน และจำเป็นต้องมีกลยุทธ์การบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ฐานข้อมูล และวิไลวรรณ อิศรเดช (2565) ได้นำเสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายเพื่อสวัสดิการชุมชนอย่างยั่งยืน

การประเมินศักยภาพขององค์กรในการสนับสนุนสวัสดิการชุมชนจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่ครอบคลุมหลายมิติ โดย Goodman et al. (1998) ได้วางรากฐานในการระบุมิติศักยภาพของชุมชน ขณะที่ Foster-Fishman et al. (2001) ได้พัฒนาทฤษฎีศักยภาพการทำงานร่วมกัน 4 ระดับ ได้แก่ ศักยภาพสมาชิก ศักยภาพความสัมพันธ์ ศักยภาพองค์กร และศักยภาพโปรแกรม ส่วน Bryan and Brown (2015) ได้เสนอแนวทางการประเมินศักยภาพขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไรใน 4 มิติหลัก ได้แก่ ศักยภาพทางการเงิน ศักยภาพด้านโครงสร้างพื้นฐาน ศักยภาพด้านทรัพยากรมนุษย์ และศักยภาพด้านการส่งมอบบริการ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบศักยภาพ 4 มิติที่ใช้ในการศึกษานี้ ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ ตลอดจนสอดคล้องกับแนวทางการประเมินประสิทธิภาพของกองทุนสังคมของ World Bank Operations Evaluation Department (2002)

การบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนอย่างครอบคลุม โดยต้องคำนึงถึงทั้งศักยภาพภายในองค์กร (Bryan & Brown, 2015; Foster-Fishman et al., 2001) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (Arnstein, 1969; Pretty, 1995) และเป้าหมายในการสร้างการคุ้มครองทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลง (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004)

ในบริบทเฉพาะของจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาความยากจนซ้ำร้นอย่างต่อเนื่อง โดยจัดอยู่ในกลุ่ม 10 จังหวัดที่มีความยากจนเรื้อรังมากที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถึง 18 ครั้ง จาก 23 ปี ในช่วงปี พ.ศ. 2543-2565 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) แม้ว่าจังหวัดจะมีกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล จำนวน 124 แห่ง ครอบคลุม 1,299 หมู่บ้าน แต่การวิเคราะห์ข้อมูลการให้ความช่วยเหลือในช่วงปี พ.ศ. 2563-2567 กลับพบการกระจุกตัวในด้านทุนมนุษย์ถึงร้อยละ 76.3 ซึ่งสะท้อนความไม่สมดุลของการจัดสรรความช่วยเหลือที่อาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการลดความยากจน

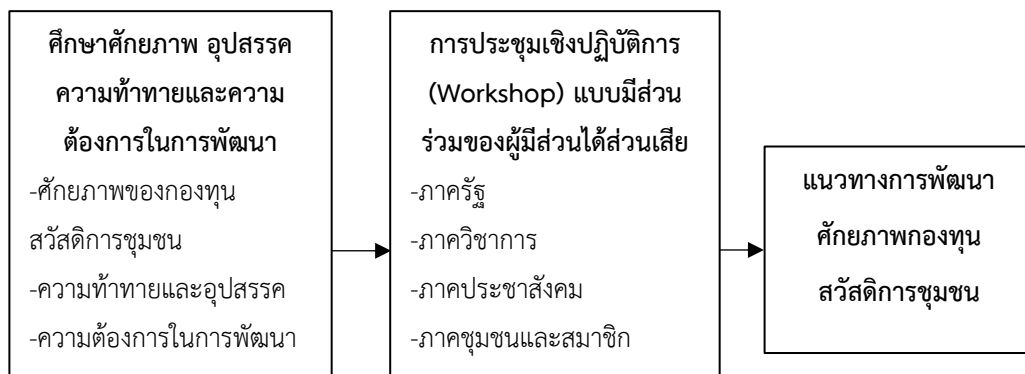
จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังขาดการศึกษาที่มุ่งเน้นศักยภาพ อุปสรรค และแนวทางการพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนในบริบทพื้นที่ยากจนเรื้อรังเช่นจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเฉพาะการวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างรูปแบบการให้ความช่วยเหลือกับความต้องการตามวิถียังชีพที่แท้จริงของครัวเรือนเป้าหมาย ดังนั้น การศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์จึงมีความจำเป็น เพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนในพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของครัวเรือนเป้าหมายได้อย่างครอบคลุม สมดุล และยั่งยืน โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดการประเมินศักยภาพองค์กรแบบบูรณาการที่ผสมผสานทฤษฎีศักยภาพการทำงานร่วมกัน (Foster-Fishman et al., 2001) ทฤษฎีการคุ้มครองทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลง (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004) และทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Arnstein, 1969; Pretty, 1995) ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาศักยภาพ อุปสรรคความท้าทายและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์

กรอบแนวคิดการศึกษา

กรอบแนวคิดการวิจัยการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนพัฒนาจากการบูรณาการทฤษฎีหลัก 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีศักยภาพการทำงานร่วมกัน (Foster-Fishman et al., 2001) ทฤษฎีการคุ้มครองทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลง (Devereux and Sabates-Wheeler, 2004) และทฤษฎีการมีส่วนร่วมแบบมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย (Arnstein, 1969; Pretty, 1995) ตัวแปรต้นประกอบด้วยสามองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบแรกคือศักยภาพของกองทุนตามกรอบของ Foster-Fishman et al. (2001) แบ่งเป็น 4 ด้าน คือ ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ องค์ประกอบที่สองคือความท้าทายและอุปสรรคตามกรอบของ Goodman et al. (1998) ครอบคลุมด้านการเงิน ศักยภาพบุคลากร ความยั่งยืน ความเสี่ยง และการปรับรูปแบบสวัสดิการ องค์ประกอบที่สามคือความต้องการในการพัฒนาศักยภาพตาม Bryan, T. K. and Brown, C. H. (2015) ประกอบด้วยการพัฒนากระบวนการข้อมูล การอบรมทักษะ การสร้างผู้นำใหม่ การขยายเครือข่าย การพัฒนาสวัสดิการใหม่ และการระดมทุนแหล่งใหม่ ตัวแปรกระบวนการคือการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตามทฤษฎีของ Arnstein (1969) และ Pretty (1995) โดยรวมภาคีเครือข่ายสี่ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคชุมชน ตัวแปรตามคือแนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนที่มุ่งสู่การคุ้มครองทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลงตาม Devereux and Sabates-Wheeler (2004) ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเป็นแบบเชิงสาเหตุและปฏิสัมพันธ์ ตัวแปรต้นทั้งสามส่งผลต่อตัวแปรกระบวนการ โดยศักยภาพ ความท้าทาย และความต้องการเป็นข้อมูลพื้นฐานสู่การประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งต่อมาส่งผลต่อตัวแปรตามผ่านการสังเคราะห์และกลั่นกรองของภาคีเครือข่าย ศักยภาพทั้งสี่มิติมีความเชื่อมโยงส่งเสริมกัน ความท้าทายส่งผลต่อความต้องการที่สอดคล้อง กลไกการทำงานแสดงให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมเป็นตัวแปรส่งผ่านที่แปลงข้อมูลจากตัวแปรต้นเป็นแนวทางปฏิบัติผ่านสี่ขั้นตอน คือ การรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล การประสานมุมมอง การสร้างฉันทามติ และการออกแบบแนวทางยั่งยืน ตัวแปรกำกับประกอบด้วยบริบทท้องถิ่น นโยบายภาครัฐ และปัจจัยภายนอก กรอบแนวคิดนี้แสดงความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างศักยภาพ ปัจจุบัน ความท้าทาย ความต้องการ และกระบวนการมีส่วนร่วม ที่นำไปสู่การพัฒนาแนวทางเสริมสร้างศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (mixed methods research) แบบลำดับอธิบาย (sequential explanatory design) แบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาศักยภาพ อุปสรรค ความท้าทาย และความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ระยะนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) ประชากร ได้แก่ กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลทั้งหมดในจังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 124 แห่ง ครอบคลุม 18 อำเภอ โดยใช้การเก็บข้อมูลแบบสำมะโน กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยคือ กองทุนทั้ง 124 แห่ง ผู้ให้ข้อมูล คือ ประธานกองทุนหรือกรรมการที่เกี่ยวข้อง แห่งละ 1 คน รวม 124 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง แบ่งเป็น 4 ตอน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป ศักยภาพของกองทุน (ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ) อุปสรรคและความท้าทาย และความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือดำเนินการโดยตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน โดยใช้เกณฑ์ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป ตรวจสอบความตรงเชิงโครงสร้างด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบ และตรวจสอบความเชื่อมั่นด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.89 การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีให้ผู้ตอบกรอกแบบสอบถามด้วยตนเอง โดยมีผู้ช่วยวิจัยให้คำแนะนำ ได้รับแบบสอบถามกลับคืนครบถ้วน จำนวน 124 ชุด คิดเป็นอัตราการตอบกลับร้อยละ 100 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยมีเกณฑ์การแปลผลคะแนนเฉลี่ยจากมาตรฐานค่า 5 ระดับ ดังนี้ 4.21-5.00 หมายถึง มากที่สุด 3.41-4.20 หมายถึง มาก 2.61-3.40 หมายถึง ปานกลาง 1.81-2.60 หมายถึง น้อย และ 1.00-1.80 หมายถึง น้อยที่สุด

ระยะที่ 2 การวิเคราะห์และการเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ระยะนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มเป้าหมายคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้แทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 30 คน จำแนกเป็น 4 ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคชุมชนและสมาชิกกองทุน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย การนำเสนอผลการศึกษากาฬสินธุ์ที่ 1 และประเด็นคำถามสำหรับการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ ระยะเวลา 1 วัน ใช้เทคนิคการระดมสมอง (brainstorming) และการสนทนากลุ่มย่อย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และการสังเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย พร้อมทั้งตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยคณะผู้วิจัยส่งผลการวิเคราะห์เบื้องต้นและข้อค้นพบให้ผู้เข้าร่วมการวิจัยตรวจสอบ และนำความเห็นของผู้ให้ข้อมูลมาปรับปรุงผลการวิเคราะห์ให้มีความแม่นยำยิ่งขึ้น

จริยธรรมการวิจัย การวิจัยนี้ได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ หมายเลข HS-KSU 038/2567 และดำเนินการตามหลักการขอความยินยอมโดยได้รับข้อมูลอย่างเพียงพอ การรักษาความลับ และสิทธิในการถอนตัวของผู้ให้ข้อมูล

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ประกอบด้วย 1) ความตรงภายใน (internal validity) โดยใช้แบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และควบคุมสภาพแวดล้อมในการเก็บข้อมูลให้มีลักษณะใกล้เคียงกัน 2) ความตรงภายนอก (external validity) โดยใช้การเก็บข้อมูลแบบสำมะโน ทำให้สามารถสรุปผลได้ครอบคลุมทั้งจังหวัดกาฬสินธุ์ ร่วมกับการเปรียบเทียบกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมายกับข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิ และ 3) การตรวจสอบข้อมูล โดยการสังเกต และการส่งผลการวิเคราะห์เบื้องต้นให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง

ข้อจำกัดของการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงภาคตัดขวาง อาศัยข้อมูลจากการรายงานตนเองของผู้ให้ข้อมูล ศึกษาเฉพาะพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ และเน้นมุมมองของผู้บริหารกองทุนเป็นหลัก

ผลการวิจัย

1. ศักยภาพ อุปสรรคความท้าทายและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์

การศึกษาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ มีกลุ่มเป้าหมายเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลทั้ง 124 แห่ง ครอบคลุม 18 อำเภอ โดยผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 59.68 และเพศชาย จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 40.32 มีอายุเฉลี่ย 50.89 ปี (ต่ำสุด 26 ปี สูงสุด 73 ปี) ระดับการศึกษาสูงสุดส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 43.55 รองลงมา คือ มัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ ร้อยละ 24.19 และประถมศึกษา ร้อยละ 10.48 ตำแหน่งในกองทุนส่วนใหญ่เป็นประธาน ร้อยละ 29.52 รองลงมา คือ เลขานุการ ร้อยละ 21.90 ประชาสัมพันธ์ ร้อยละ 14.29 และ เภรณูญิก ร้อยละ 13.33 โดยมีรายละเอียดผลการวิจัย ดังนี้

1.1 ศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ โดยมีผลการวิจัย ดังนี้

1.1.1 ด้านการเงิน จากการศึกษาแหล่งที่มาของเงินทุนของกองทุนสวัสดิการชุมชนทั้ง 124 แห่ง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) พบว่า กองทุนทั้งหมดพึ่งพาเงินสมทบจากสมาชิกเป็นแหล่งทุนพื้นฐาน คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร้อยละ 88.70 ส่วนแหล่งทุนที่พบในสัดส่วนรองลงมา ได้แก่ เงินบริจาค ร้อยละ 25.80 ผลตอบแทนจากการลงทุน ร้อยละ 9.67 เงินสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ร้อยละ 7.25 และเงินสนับสนุนจากกองทุนขยะ ร้อยละ 1.61 เมื่อพิจารณาสถานะทางการเงินของกองทุนและความยั่งยืน พบว่า กองทุนส่วนใหญ่มีเงินทุนอยู่ในช่วง 1,000,001-5,000,000 บาท คิดเป็นสัดส่วนสูงสุดร้อยละ 40.3 จำนวน 50 แห่ง รองลงมา คือ ระดับเงินทุนปานกลาง ช่วง 100,001-500,000 บาท ร้อยละ 30.6 ขณะที่ระดับเงินทุนน้อยที่สุดและสูงที่สุดมีสัดส่วนน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 6.5 และร้อยละ 1.6 ตามลำดับ

1.1.2 ด้านการบริหารจัดการ ประกอบด้วย 1) โครงสร้างองค์กรของกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมาก โดยเฉพาะจำนวนสมาชิกที่มีความแตกต่างกันถึง 45 เท่า ตั้งแต่ 122 คน ถึง 5,520 คน กองทุนมีจำนวนคณะกรรมการเฉลี่ย 24 คนต่อกองทุน จำนวนสมาชิกเฉลี่ย 1,697 คนต่อกองทุน ระยะเวลาการดำเนินงานเฉลี่ย 12.78 ปี และวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการเฉลี่ย 3 ปี 2) กลไกการทำงานของคณะกรรมการกองทุน ซึ่งสะท้อนการบริหารจัดการที่เป็นระบบ โดยกองทุนส่วนใหญ่ ร้อยละ 34.68 มีการประชุมคณะกรรมการทุก 3 เดือน รองลงมา คือ การประชุมทุกเดือน ร้อยละ 25.80 และปีละครั้ง ร้อยละ 20.97 ส่วนความถี่ที่พบน้อยที่สุด คือ การประชุมทุก 6 เดือน ร้อยละ 18.55 และ 3) กฎระเบียบและการรายงานผลของกองทุน ซึ่งมีความเป็นระบบและโปร่งใส โดยพบว่ากองทุนส่วนใหญ่มีการจัดทำรายงานผลการดำเนินงานถึง ร้อยละ 91.94 และมีกองทุนที่ไม่จัดทำรายงานเพียงร้อยละ 8.06

1.1.3 ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ถือเป็นจุดแข็งสำคัญของกองทุน โดยกระบวนการเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมที่พบมากที่สุด คือ การแต่งตั้งคณะกรรมการจากผู้แทนชุมชน ร้อยละ 100.0 รองลงมา คือ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการประชุมประชาคม ร้อยละ 87.10 การจัดทำแบบสำรวจ ร้อยละ 12.09 และการรับฟังความคิดเห็นผ่านช่องทางออนไลน์ ร้อยละ 9.67

1.1.4 ด้านการจัดสวัสดิการ รูปแบบการช่วยเหลือของกองทุนสวัสดิการชุมชนมีความหลากหลายและครอบคลุมความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) โดยสวัสดิการหลักที่ทุกกองทุนจัดให้ คือ เงินช่วยเหลืองานศพและเงินช่วยเหลือยามเจ็บป่วย ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 100 ทั้งสองประเภท รองลงมา ได้แก่ เงินรับขวัญเด็กแรกเกิด ร้อยละ 85.48 และทุนการศึกษา ร้อยละ 70.16 นอกจากนี้ การช่วยเหลือยังขยายไปถึงผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกของกองทุน โดยผลการสำรวจพบว่า กองทุนส่วนใหญ่ ร้อยละ 64.52 (80 แห่ง) ไม่มีการให้บริการแก่ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ขณะที่กองทุนที่จัดสวัสดิการแก่ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกมีร้อยละ 35.48 (44 แห่ง) ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายหลักในการจัดสวัสดิการให้แก่บุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ได้แก่ ผู้พิการ และคนยากจน ในสัดส่วนเท่ากันที่ร้อยละ 28 รองลงมา คือ ผู้สูงอายุ ร้อยละ 21 และผู้ประสบอุทกภัย ร้อยละ 13

ผลกระทบต่อวิถียังชีพของครัวเรือนยากจนพิจารณาได้จากการที่กองทุนส่วนใหญ่มีการสำรวจความต้องการของสมาชิก ร้อยละ 56.45 (70 แห่ง) อย่างไรก็ตาม การที่กองทุนเกือบครึ่งหนึ่ง ร้อยละ 43.55 (54 แห่ง) ยังไม่มีการสำรวจความต้องการอย่างเป็นระบบ นับเป็นช่องว่างสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อความตรงจุดของการให้บริการ สำหรับการออกแบบสวัสดิการชุมชนนั้น พบว่ามีการคำนึงถึงปัจจัยสำคัญหลายด้าน โดยปัจจัยด้านโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมมีค่าเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ 3.97 ซึ่งสะท้อนความต้องการออกแบบสวัสดิการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น รองลงมา คือ ปัจจัยด้านความเสี่ยงและความเปราะบางของครัวเรือน เท่ากับ 3.75 และรูปแบบการประกอบอาชีพหลัก เท่ากับ 3.41

1.2 อุปสรรคและความท้าทายในการสนับสนุนวิถียังชีพของครัวเรือนยากจนจังหวัดกาฬสินธุ์ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1.2.1 ด้านการบริหารจัดการทางการเงิน เป็นประเด็นความท้าทายที่สำคัญที่สุดในการพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชน โดยการบริหารจัดการทางการเงินเป็นความท้าทายลำดับแรก ร้อยละ 60.48 เนื่องจากการบริหารเงินทุนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพเป็นภารกิจสำคัญ กองทุนจึงมีความต้องการเครื่องมือและการสนับสนุนในการวางแผนทางการเงิน อาทิ การจัดทำระบบบัญชีที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ รองลงมา คือ การระดมทุน ร้อยละ 45.16 ซึ่งสะท้อนความยากลำบากในการแสวงหาแหล่งเงินทุนเพิ่มเติมเพื่อขยายการให้บริการ

1.2.2 ด้านความยั่งยืน ประกอบด้วย การสร้างความยั่งยืน ร้อยละ 52.41 การสร้างความเชื่อมั่นแก่ประชาชน ร้อยละ 46.77 และการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก ร้อยละ 45.96 ความท้าทายเหล่านี้เชื่อมโยงกับการจัดสวัสดิการที่ตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

1.2.3 ด้านความเสี่ยงและความเปราะบางของครัวเรือนในชุมชน เป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของกองทุน โดยโครงสร้างความเสี่ยงสะท้อนความเปราะบางในมิติเศรษฐกิจเป็นหลัก กล่าวคือ ความเสี่ยงด้านรายได้ ร้อยละ 90.32 และด้านหนี้สิน ร้อยละ 84.67 อยู่ในลำดับต้น รองลงมา คือ ด้านสุขภาพ ร้อยละ 74.19 ซึ่งสะท้อนวงจรความยากจนที่รายได้ไม่แน่นอนนำไปสู่การก่อหนี้ และส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Peng et al. (2023) ที่ระบุว่าความเปราะบางของครัวเรือนชนบทเป็นปัจจัยกำหนดผลลัพธ์เชิงสวัสดิการที่สำคัญ และสอดคล้องกับ Khosla et al. (2023) ที่พบว่าการเจ็บป่วยเรื้อรัง ภัยพิบัติจากสภาพภูมิอากาศ และการขายทรัพย์สินของครัวเรือน เป็นปัจจัยหลักที่ซ้ำเติมความยากจนเรื้อรังและผลักดันให้ครัวเรือนที่ยังไม่ยากจนตกสู่ความยากจนแบบชั่วครว โดยพบว่าสัดส่วนครัวเรือนที่เปราะบางต่อความยากจนในอนาคต (ร้อยละ 34.7) สูงกว่าอัตราความยากจนที่วัดได้ในปัจจุบัน (ร้อยละ 28.6) ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การประเมินความต้องการสวัสดิการจากสถานะความยากจน ณ ปัจจุบันเพียงอย่างเดียว จะทำให้ประเมินขนาดของกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงต่ำกว่าความเป็นจริง

1.2.4 ด้านศักยภาพของบุคลากรในการจัดการข้อมูลและระบบการจัดการ เป็นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่ง โดยเฉพาะด้านการออกแบบสวัสดิการที่ตอบสนองความต้องการ ซึ่งมีผู้เห็นว่าเป็นความท้าทายเพียงร้อยละ 32.25 อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติกลับพบว่ากองทุนจำนวนมากยังขาดการสำรวจความ

ต้องการของสมาชิกอย่างเป็นระบบถึงร้อยละ 43.55 ซึ่งอาจส่งผลให้การออกแบบสวัสดิการไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน นอกจากนี้ การติดตามและประเมินผลถูกระบุว่าเป็นความท้าทายเพียงร้อยละ 17.74 ซึ่งสะท้อนการขาดความตระหนักถึงความสำคัญของการประเมินผลการดำเนินงาน

1.2.5 ด้านการปรับรูปแบบสวัสดิการให้สอดคล้องกับสถานการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

พบว่า กองทุนที่ไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสวัสดิการมีร้อยละ 52.42 ขณะที่กองทุนที่มีการปรับเปลี่ยนมีร้อยละ 47.58 โดยมีการปรับสวัสดิการในกรณีการเสียชีวิต ด้านสุขภาพ สวัสดิการสำหรับผู้ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ สำหรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ พบว่า กองทุนส่วนใหญ่ยังไม่มีการนำมาประยุกต์ใช้ ร้อยละ 68.55 และมีการนำมาประยุกต์ใช้เพียงร้อยละ 31.45 โดยส่วนใหญ่นำมาใช้ในมิติทางวัฒนธรรม อาทิ ถนนสายบุญ และงานบุญประเพณี รองลงมา คือ ด้านหัตถกรรมเพื่อการสร้างอาชีพ

1.3 ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาระบบฐานข้อมูลเป็นความต้องการในการพัฒนาศักยภาพลำดับแรก ร้อยละ 83.06 รองลงมา คือ การอบรมทักษะการบริหารจัดการแก่คณะกรรมการ และการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ ร้อยละ 61.29 ทั้งนี้ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลถือเป็นแผนการพัฒนาศักยภาพในอนาคตที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากจะช่วยให้การวางแผนและการติดตามผลการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่การพัฒนาบุคลากรและผู้นำรุ่นใหม่เป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถด้านการบริหารจัดการและการตอบสนองความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ การขยายเครือข่ายความร่วมมือ ร้อยละ 55.64 เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกองทุน ส่วนการพัฒนาปรับรูปแบบสวัสดิการใหม่ ร้อยละ 29.83 จะช่วยเสริมสร้างนวัตกรรมในการจัดสวัสดิการชุมชน และการระดมทุนจากแหล่งใหม่ ร้อยละ 21.77 จะช่วยลดการพึ่งพิงแหล่งเงินทุนเดิมและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

2. แนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ ร่วมกับการประชุมเชิงปฏิบัติการกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคชุมชนและสมาชิกกองทุน จำนวน 30 คน สามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ได้ 5 แนวทาง ดังนี้

2.1 การเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินและลดการพึ่งพิงภาครัฐ แม้กองทุนส่วนใหญ่จะมีฐานะทางการเงินที่มั่นคงในระดับหนึ่ง แต่การพึ่งพาเงินอุดหนุนจากภาครัฐเป็นแหล่งเงินทุนสำคัญย่อมก่อให้เกิดความเสี่ยงด้านความยั่งยืน แนวทางการพัฒนาจึงควรมุ่งเน้นการสร้างความหลากหลายของแหล่งเงินทุน การส่งเสริมการลงทุนเพื่อสร้างผลตอบแทน การสนับสนุนให้กองทุนพัฒนาโครงการสร้างรายได้ที่ยั่งยืน และการพัฒนาระบบการบริหารจัดการทางการเงินที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ

2.2 การพัฒนาระบบข้อมูลและการติดตามประเมินผล การพัฒนาระบบฐานข้อมูลเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาศักยภาพ แม้กองทุนส่วนใหญ่จะมีการจัดทำรายงานผลการดำเนินงาน แต่กองทุนเกือบครึ่งหนึ่งยังไม่มี การสำรวจความต้องการของสมาชิกอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ ระบบฐานข้อมูลที่มีคุณภาพจะช่วยให้

การวางแผนการจัดสวัสดิการสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนสนับสนุนการติดตามผลกระทบต่อครัวเรือนยากจนและการประเมินประสิทธิภาพของการให้บริการ

2.3 การออกแบบสวัสดิการเชิงป้องกันและเชิงรุก ข้อมูลความเสี่ยงของครัวเรือนแสดงให้เห็นว่าความเสี่ยงด้านรายได้ หนี้สิน และสุขภาพ เป็นปัญหาหลัก ขณะที่การจัดสวัสดิการในปัจจุบันมีลักษณะเป็นการรับมือกับปัญหาภายหลังการเกิดเหตุ จึงควรพัฒนาไปสู่สวัสดิการเชิงป้องกันให้มากขึ้น โดยขยายสวัสดิการด้านการพัฒนาทักษะอาชีพ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อ และการส่งเสริมการป้องกันโรคมามากกว่าการรักษา

2.4 การพัฒนาผู้นำและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ความต้องการด้านการอบรมทักษะการบริหารจัดการและการสร้างผู้นำรุ่นใหม่สะท้อนความจำเป็นในการพัฒนาศักยภาพของบุคคล ทั้งนี้ หลักสูตรการพัฒนาผู้นำควรครอบคลุมทั้งการบริหารจัดการทางการเงิน การวางแผนยุทธศาสตร์ และการใช้เทคโนโลยีในการบริหารงาน ควบคู่กับการขยายเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกองทุน การจัดซื้อสินค้าหรือบริการร่วมกันเพื่อลดต้นทุน และการพัฒนานวัตกรรมสวัสดิการใหม่

2.5 การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง การผสมผสานภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่จะช่วยสร้างรูปแบบสวัสดิการที่มีเอกลักษณ์และสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น การส่งเสริมกิจกรรมเพื่อการสร้างอาชีพสามารถพัฒนาไปสู่สวัสดิการด้านการสร้างรายได้ที่ยั่งยืน ซึ่งมีลักษณะเป็นนวัตกรรมทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลงที่ริเริ่มจากฐานชุมชน (Castro-Arce & Vanclay, 2020) ควบคู่กับการสร้างความยืดหยุ่นในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ โดยการจัดทำแผนฉุกเฉินและการสำรองเงินทุนเพื่อรองรับภาวะวิกฤต

แนวทางการพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจำเป็นต้องเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงทุกมิติเข้าด้วยกัน เพื่อให้กองทุนสามารถสนับสนุนและยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การศึกษาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ครอบคลุมกองทุน 124 แห่ง ใน 18 อำเภอ พบ ศักยภาพ 4 มิติหลัก ดังนี้ ด้านการเงิน กองทุนทั้งหมดพึ่งพาเงินสมทบจากสมาชิกและเงินอุดหนุนจากภาครัฐเป็นหลัก โดยส่วนใหญ่มีเงินทุนอยู่ในช่วง 1-5 ล้านบาท ด้านการบริหารจัดการ สะท้อนความเป็นระบบ โดยส่วนใหญ่มีการประชุมทุก 3 เดือน และจัดทำรายงานผลการดำเนินงานมากกว่าร้อยละ 90 ด้านการมีส่วนร่วม ทุกกองทุนมีการแต่งตั้งคณะทำงานจากชุมชน และส่วนใหญ่จัดประชุมประชาคม ด้านการจัดสวัสดิการ ทุกแห่งมีเงินช่วยเหลืองานศพและการเจ็บป่วย รองลงมา คือ เงินรับขวัญเด็กแรกเกิดและทุนการศึกษา สำหรับอุปสรรคและความท้าทายหลัก ประกอบด้วย การบริหารจัดการทางการเงิน การสร้างความยั่งยืน และการสร้างความเชื่อมั่นต่อประชาชน โดยความเสี่ยงของครัวเรือนเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญ โดยเฉพาะด้านรายได้และหนี้สิน ส่วนความต้องการในการพัฒนา เน้นการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเป็นลำดับแรก รองลงมา คือ การอบรมทักษะและการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และการขยายเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนา 5 แนวทาง ได้แก่ 1) การเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินและลดการพึ่งพิงภาครัฐ 2) การพัฒนาระบบข้อมูลและการติดตาม

ประเมินผล 3) การออกแบบสวัสดิการเชิงป้องกันและเชิงรุก 4) การพัฒนาผู้นำและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และ 5) การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง โดยการพัฒนาศักยภาพต้องดำเนินการแบบบูรณาการครบทั้ง 4 มิติ เพื่อสนับสนุนคุณภาพชีวิตของสมาชิกอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาศักยภาพของกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ สะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของการประยุกต์ใช้แนวคิดสวัสดิการเกื้อกูลระดับชุมชนในบริบทประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งยังคงเผชิญปัญหาความเหลื่อมล้ำสูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก และมีรายจ่ายด้านการคุ้มครองทางสังคมในระดับต่ำเพียงร้อยละ 3.7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (OECD, 2025; World Bank, 2022) ทั้งนี้ ข้อค้นพบเกี่ยวกับศักยภาพองค์กร 4 มิติ ประกอบด้วย ด้านการเงิน ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก และด้านการจัดสวัสดิการ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดศักยภาพการทำงานร่วมกันของ Foster-Fishman et al. (2001) และแนวทางการประเมินศักยภาพองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรของ Bryan and Brown (2015)

การเปรียบเทียบกับผลการวิจัยในบริบทอื่นแสดงให้เห็นลักษณะร่วมของปัญหาและศักยภาพ กล่าวคือ วิชานนท์ ทมลรัตน์ และสุนทรี ดวงทิพย์ (2566) พบว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดกำแพงเพชรมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในจังหวัดกาฬสินธุ์ ขณะที่มิติด้านการบริหารจัดการ สะท้อนความท้าทายที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ จารึก โพธิรัตน์ และคณะ (2565) ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่พบว่าด้านการบริหารจัดการมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด (3.95) อันสะท้อนความจำเป็นในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลและกลไกการประเมินผล นอกจากนี้ ปัญหาการขาดความต่อเนื่องและการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ที่พบในจังหวัดกาฬสินธุ์ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ยุภาพรณ สุระท้าว และคณะ (2568) ในจังหวัดเลย ที่ระบุว่าประเด็นดังกล่าวเป็นหนึ่งใน 4 ปัญหาหลัก ส่วนแนวทางการแก้ไขผ่านการสร้างเครือข่ายนั้นสอดคล้องกับรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของ ฐานิดา มั่นคง และวิไลวรรณ อิศรเดช (2565) ที่เสนอรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือ 5 ขั้นตอน

ผลการศึกษาสะท้อนความสำคัญของการประเมินศักยภาพองค์กรแบบบูรณาการตามข้อเสนอของ Bryan and Brown (2015) โดยเฉพาะมิติด้านทรัพยากรองค์กร กล่าวคือ การที่กองทุนพึ่งพาเงินอุดหนุนจากภาครัฐเป็นแหล่งเงินทุนหลักแสดงให้เห็นถึงความเปราะบางในมิติดังกล่าว ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดของ World Bank Operations Evaluation Department (2002) ที่เน้นความสำคัญของความหลากหลายของแหล่งทุนในการสร้างความยั่งยืนของกองทุนสังคม เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิด 4 มิติของ Devereux and Sabates-Wheeler (2004) พบว่ากองทุนมีศักยภาพครอบคลุมแต่ยังไม่สมดุล โดยมีมิติการคุ้มครอง (protective) แสดงความเข้มแข็งมากที่สุด เนื่องจากทุกกองทุนมีการจัดสวัสดิการเงินช่วยเหลืองานศพและการเจ็บป่วย อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมอาชีพและเงินกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพยังมีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งชี้ให้เห็นช่องว่างสำคัญในมิติการส่งเสริม (promotive) และสะท้อนความไม่สมดุลของการจัดสรรความช่วยเหลือที่พบในจังหวัดกาฬสินธุ์ กล่าวคือ การกระจุกตัวในด้านทุนมนุษย์ถึงร้อยละ 76.3 ช่องว่างดังกล่าวมีนัยสำคัญเชิงนโยบายเมื่อพิจารณาร่วมกับหลักฐานของ Khosla et al. (2023) ซึ่งใช้แบบจำลอง endogenous switching regression และพบว่าโครงการที่มุ่งพัฒนาวิถียั่งยืนช่วยลดความเปราะบางต่อความยากจนได้อย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งครัวเรือนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการก็จะได้รับประโยชน์เช่นเดียวกันหากได้เข้าร่วม หลักฐานดังกล่าวสนับสนุนข้อสังเกตที่ว่า การที่

กองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ให้น้ำหนักแก่มิติการคุ้มครองเป็นหลัก ขณะที่การส่งเสริมอาชีพและเงินกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพยังมีอยู่อย่างจำกัดนั้น อาจเป็นการละเลยเครื่องมือที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับว่าสามารถลดความยากจนได้อย่างยั่งยืนมากกว่า

ผลการศึกษาในจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในจังหวัดยากจนเรื้อรังที่จัดอยู่ในกลุ่ม 10 จังหวัดที่ยากจนมากที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึง 18 ครั้ง จาก 23 ปี แสดงให้เห็นว่าแม้จะมีกองทุนสวัสดิการชุมชนถึง 124 แห่ง ครอบคลุม 1,299 หมู่บ้าน แต่ยังไม่ปรากฏผลกระทบที่มีนัยสำคัญต่อการลดความยากจน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่าประเทศไทยยังคงมีคนจนกระจุกตัวในพื้นที่ชนบทถึงร้อยละ 79 (World Bank, 2022) ในเชิงนโยบาย จึงควรมุ่งเน้นการพัฒนาระบบการจัดการความรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างจังหวัด โดยเฉพาะการเรียนรู้จากกรณีที่ประสบความสำเร็จ อาทิ กลยุทธ์การบริหารจัดการของจังหวัดกำแพงเพชร รูปแบบการมีส่วนร่วมของจังหวัดสุราษฎร์ธานี และแนวทางการสร้างเครือข่ายของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ทั้งนี้ การสร้างกลไกการประสานงานระหว่างกองทุนในระดับภูมิภาคจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพโดยรวมและลดความเปราะบางจากการพึ่งพาแหล่งทุนเพียงแหล่งเดียว การพัฒนาศักยภาพกองทุนสวัสดิการชุมชนจึงต้องมุ่งสู่การคุ้มครองทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลง (transformative social protection) ตามแนวคิดของ Devereux and Sabates-Wheeler (2004) ซึ่งไม่เพียงตอบสนองความต้องการเร่งด่วน หากแต่สามารถแก้ไขปัญหาละเลยโครงสร้างอันเป็นต้นเหตุของความยากจน การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวต้องอาศัยการพัฒนาศักยภาพองค์กรแบบบูรณาการทั้ง 4 มิติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพแบบหลายระดับที่ Bryan and Brown (2015) เสนอไว้ และได้รับการยืนยันจากหลักฐานเชิงประจักษ์ในบริบทไทยจากการศึกษาในหลายจังหวัด

โดยสรุป กองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์มีศักยภาพที่จะเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาศักยภาพต้องดำเนินการในลักษณะบูรณาการที่สมดุลทั้ง 4 มิติ ตามกรอบแนวคิดที่ได้รับการยืนยันจากงานวิจัยทั้งในระดับสากลและระดับชาติ และต้องสอดคล้องกับบริบทของประเทศกำลังพัฒนาที่ยังคงเผชิญปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนเรื้อรัง เพื่อให้สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่แก้ไขปัญหาละเลยความยากจนได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และสามารถรับมือกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. **การพัฒนาสิทธิประโยชน์การองค์กร** หน่วยงานภาครัฐควรปรับนโยบายจากการให้เงินอุดหนุนเป็นหลักไปสู่การส่งเสริมให้กองทุนพัฒนาศักยภาพทางการเงินด้วยตนเอง โดยสนับสนุนการลงทุนเพื่อสร้างผลตอบแทน การพัฒนาแหล่งเงินทุนที่หลากหลาย และการกำหนดมาตรฐานการประเมินประสิทธิภาพที่เน้นผลกระทบระยะยาว

2. **การพัฒนามิติโครงสร้างองค์กรและระบบข้อมูล** กองทุนควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจบนฐานหลักฐานเชิงประจักษ์ และปรับสมดุลการจัดสวัสดิการจากเชิงรับมือไปสู่เชิงป้องกันและเชิงส่งเสริม โดยเพิ่มสวัสดิการด้านการพัฒนาอาชีพ การสร้างรายได้ที่ยั่งยืน และการจัดการความเสี่ยงด้านรายได้และหนี้สิน

3. การพัฒนาศักยภาพมนุษย์และเครือข่ายความร่วมมือ ควรจัดทำหลักสูตรการพัฒนาผู้นำอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทักษะการบริหารจัดการทางการเงิน การวางแผนยุทธศาสตร์ การใช้เทคโนโลยี และการประเมินผล พร้อมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกองทุนในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนานวัตกรรมสวัสดิการร่วมกัน

4. การพัฒนาการส่งมอบบริการและการวิจัยพัฒนา ควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสร้างรูปแบบสวัสดิการที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน 6 ด้าน และดำเนินการวิจัยอย่างต่อเนื่องเพื่อติดตามผลกระทบระยะยาว ตลอดจนพัฒนาเครื่องมือประเมินประสิทธิภาพเพื่อบรรลุการคุ้มครองทางสังคมแบบเปลี่ยนแปลง (transformative social protection)

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการเกื้อกูลและยกระดับระบบส่งต่อความช่วยเหลือเพื่อสร้างโอกาสทางสังคมให้กับครัวเรือนยากจนและกลุ่มเปราะบางอย่างยั่งยืน โดยความร่วมมือของเครือข่ายการพัฒนาเชิงพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ภายใต้แผนงานวิจัยหลัก เรื่อง การพัฒนายุทธศาสตร์ขจัดความยากจนและสร้างโอกาสทางสังคมด้วยกลไกความร่วมมือในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้แทนกองทุนสวัสดิการชุมชนและภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

เอกสารอ้างอิง

จารึก โพธิ์รัตน์, ขวัญจิตร แป้นประจูน, ดิเรก นุ่นกล้า, ไพรัตน์ ฉิมหาด, และ พระครูวาทีธรรมวิภา. (2565).

ศึกษาแนวทางการพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนแบบมีส่วนร่วมของประชาชนตำบลท่าอุแท อำเภอ กาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 7(2), 393-406. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/mcjou/article/view/257074>

ฐานิดา มั่นคง, และ วิไลวรรณ อิศรเดช. (2565). การบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(1), 67-80. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jra/article/view/247792>

ยุภาพรรณ สุระท้าว, วิษณุ มะลิตัน, และ พรหมพงษ์ มหพรพงษ์. (2568). การพัฒนาสังคมตามบทบาทคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลจังหวัดเลย. *วารสารพุทธศาสตร์ มจร. อุบลราชธานี*, 7(1), 261-270. <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JOB2025/article/view/3685>

วิชานนท์ กมลรัตน์, และ สุนทรี ดวงทิพย์. (2566). กลยุทธ์การบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนในจังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*, 15(2), 172-183. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/nakboot/article/view/254509>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2565. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2567). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2566. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

Bryan, T. K., & Brown, C. H. (2015). The individual, group, organizational, and community outcomes of capacity-building programs in human service nonprofit organizations: Implications for theory and practice. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 39(5), 426-443. <https://doi.org/10.1080/23303131.2015.1063555>

Castro-Arce, K., & Vanclay, F. (2020). Transformative social innovation for sustainable rural development: An analytical framework to assist community-based initiatives. *Journal of Rural Studies*, 74, 45-54. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.11.010>

Chambers, R., & Conway, G. R. (1992). *Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century (IDS Discussion Paper 296)*. Institute of Development Studies. <https://www.ids.ac.uk/files/Dp296.pdf>

Coheur, A., Jacquier, C., Schmitt-Diabaté, V., & Schremmer, J. (2007). *Linkages between statutory social security schemes and community-based social protection mechanisms: A promising new approach (Technical Report 9)*. International Social Security Association. <https://www.social-protection.org/gimi/ShowRessource.action?ressource.ressourceId=2550>

Devereux, S., & Sabates-Wheeler, R. (2004). Transformative social protection (IDS Working Paper 232). Institute of Development Studies. <https://www.ids.ac.uk/download.php?file=files/dmfile/Wp232.pdf>

Ellis, F. (2000). *Rural livelihoods and diversity in developing countries*. Oxford University Press.

Foster-Fishman, P. G., Berkowitz, S. L., Lounsbury, D. W., Jacobson, S., & Allen, N. A. (2001). Building collaborative capacity in community coalitions: A review and integrative framework. *American Journal of Community Psychology*, 29(2), 241-261. <https://doi.org/10.1023/A:1010378613583>

- Goodman, R. M., Speers, M. A., McLeroy, K., Fawcett, S., Kegler, M., Parker, E., Smith, S. R., Sterling, T. D., & Wallerstein, N. (1998). Identifying and defining the dimensions of community capacity to provide a basis for measurement. *Health Education & Behavior*, 25(3), 258-278. <https://doi.org/10.1177/109019819802500303>
- Khosla, S., Jena, P. R., & Rahut, D. B. (2023). Can rural livelihood programs enhance capabilities and reduce vulnerability to poverty? Evidence from a tribal region of eastern India. *Economic Analysis and Policy*, 77, 85-98. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2022.10.018>
- OECD. (2025). *Financing social protection through general tax revenues, social security contributions and formalisation in Thailand*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b5cc1a43-en>
- Peng, Y., Peng, X., Yin, M., He, J., & Ma, L. (2023). The welfare effects of impoverished rural areas: Review and research prospects. *Heliyon*, 9(9), e19513. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19513>
- Pretty, J. N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8), 1247-1263. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00046-F](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F)
- Su, F., Song, N., Ma, N., Sultanaliev, A., Ma, J., Xue, B., & Fahad, S. (2021). An assessment of poverty alleviation measures and sustainable livelihood capability of farm households in rural China: a sustainable livelihood approach. *Agriculture*, 11(12), 1230. <https://doi.org/10.3390/agriculture11121230>
- World Bank. (2022). *Thailand rural income diagnostic: Challenges and opportunities for rural farmers*. World Bank Group.
- World Bank Operations Evaluation Department. (2002). *Social funds: Assessing effectiveness*. World Bank Publications.